

‘Als de ziele luistert!’

Ontvankelijkheid als voorwaarde voor religieus beleven

In dit artikel wil ik de lezer meenemen op een zoektocht naar een ontvankelijke houding die kan volgen uit het besef van afhankelijkheid. Vertrekpunt daarbij is de sterke beleving van afhankelijkheid die enkele decennia geleden in het Apostolisch Genootschap een belangrijke rol speelde. Alhoewel ik mij niet wil beperken tot afhankelijkheid gezien in deze apostolische context, is die context niet onbelangrijk en tevens aanleiding voor het schrijven van deze tekst.

Door Ingrid Meester

Inleiding

“Mensen kennen een fundamentele eenzaamheid, ikzelf ook, en soms hef je die in het theater heel even op. Als een voorstelling goed gaat, dan is het net als een ontmoeting met één persoon. Op dat moment ben je echt samen, zo voelt dat, en dat is het allermooiste in mijn vak. Het mooiste in het theater is dat alles stroomt, dat de timing klopt, dat het publiek en ik elkaar alles geven en dat de afstand tussen ons wegvalt. De enige manier om bij die ervaring te komen, voor mij, is eerlijk zijn en openstaan.”¹

Dit fragment uit een interview met Claudia de Breij trof mij toen ik het las terwijl ik aan dit artikel werkte. Omdat zij beschrijft hoe ze eerlijk, daardoor kwetsbaar maar ook krachtig haar weg zoekt. Wanneer het lukt om iemand werkelijk te ontmoeten, verdwijnt die eenzaamheid voor dat moment. Het zijn kostbare gebeurtenissen waardoor we beseffen hoe sterk we verbinding nodig hebben.

In onze maatschappij is grote waardering voor onafhankelijkheid. Onafhankelijkheid associëren we met kracht, zelfbewustzijn, zelfstandigheid. Afhankelijkheid wijst op het tegenovergestelde en dat wil je dus niet. Opvoeding van kinderen is er veelal op gericht dat kinderen zich ontwikkelen tot zelfstandige burgers die op eigen benen kunnen staan, financieel onafhankelijk zijn en hun eigen boontjes kunnen doppen. Het idee om op een bepaald moment afhankelijk te worden van zorg is voor mensen vaak een schrikbeeld. Risico's worden zoveel mogelijk door financiële zekerheid veiliggesteld. Door te betalen voor diensten wordt onze afhankelijkheid gemaskeerd. In tegenstelling tot decennia geleden worden vrouwen gestimuleerd te zorgen voor financiële onafhankelijkheid². De vraag om zelfbeschikking ten aanzien van het einde van het leven wordt steeds nadrukkelijker gesteld.

Maar de laatste jaren staat ook het idee van afhankelijkheid in de schijnwerpers. Vanuit verschillende invalshoeken wordt het besef van afhankelijkheid onder woorden gebracht. Want mensen zijn ten diepste afhankelijke wezens. Afhankelijk van de natuur, het klimaat, om überhaupt te kunnen leven en afhankelijk van de medemens om werkelijk mens te zijn. Mijn aanname is dat een (groter) besef van afhankelijkheid leidt tot een grotere ontvankelijkheid voor hetgeen een ander, of iets anders, je kan geven.

---

¹ Claudia de Breij, interview Trouw 1 juni 2021

² Hans Tiemersma, Verdwenen dierbare woorden, <https://www.vanoosbreestichting.nl/artikelen/>

Regelmatig is het geluid te horen dat tijdens erediensten of bij andere gelegenheden waarin apostolischen elkaar ontmoeten men niet meer, of nog maar zelden, op dezelfde intense manier geraakt wordt als men zich herinnert van 'vroeger'. Religieus beleven wordt gemist. Dit is een waarneming die ik herken. Er is uiteraard geen eenduidig antwoord op de vraag naar de oorzaak van deze verandering in beleving tussen 'vroeger' en nu. Er spelen altijd meer factoren een rol en het risico bestaat dat door te focussen op één element, andere elementen uit het oog worden verloren. Toch wil ik het in dit schrijven over slechts één element hebben dat naar mijn idee onderbelicht blijft terwijl het minstens een rol speelt, misschien wel een belangrijke.

Kort door de bocht geredeneerd kan de oorzaak van het feit dat een luisteraar zich minder aangesproken voelt ten aanzien van de communicatie op twee vlakken liggen, namelijk bij de zender en bij de ontvanger. Ik heb mij daarom allereerst afgevraagd of diensten decennia eerder in kwalitatief opzicht wellicht beter waren in die zin dat er op een aansprekender manier gesproken werd of dat de inhoud sterker was. Het is gelet op de onbetrouwbaarheid van het geheugen niet mogelijk om een goede vergelijking te maken met hoe er decennia geleden van achter de dientafel werd gesproken in vergelijking met nu. En uiteraard zijn er vroeger betere en mindere sprekers geweest, zoals dat nu ook het geval is. Toch denk ik dat er een objectieve reden is om aan te nemen dat de kwaliteit in het algemeen waarschijnlijk beter is geworden. Er wordt sinds de jaren negentig meer aandacht besteed aan de inhoud, opbouw en verzorging van erediensten, er is aandacht voor verschillende doelgroepen en leeftijden en geleidelijk aan worden diensten professioneler. Diensten zijn korter, afwisselender, er is veel meer ruimte voor inbreng en eigenheid van de luisteraar. Een proces dat nog bezig is, en waar heus nog verbetering mogelijk is. Maar uitgaande van het feit dat decennia geleden voorgangers geen beroepssprekers, filosofen en theologen waren en dat dat nog steeds niet het geval is, kan het met dit proces van aandacht voor spreken niet zo zijn dat diensten er 'slechter' op zijn geworden.

De volgende vraag is dan in hoeverre de oorzaak voor verminderde 'aansprekelijkheid' bij de luisteraar te zoeken is. En mijn vermoeden is dat zich in de houding van de luisteraar ongemerkt een verandering heeft voorgedaan. De verandering waar ik op doel is een verschil in ontvankelijkheid en vertrouwen die geleidelijk aan lijkt te verdwijnen. Ik wil deze houding illustreren aan de hand van een voorbeeld uit een totaal ander plaatje uit mijn jeugd. Mijn vader beweerde elke dag met grote stelligheid dat het eten van vandaag het lekkerste van de hele wereld was. Hij meende het. En hoe wij kinderen ook probeerden om hem te verleiden tot een ander antwoord: dat lukte niet. Zelfs niet als er tijdens het koken door mijn moeder eens iets was mislukt. Hij is een gelukkig man, hij eet nog altijd elke dag het lekkerste van de hele wereld. Waar het mij natuurlijk om gaat is de onvoorwaardelijke dankbaarheid en loyaliteit die daaruit spreekt.

Hoe beleef ik een eredienst of een moment in de eredienst waarin ik geraakt word en waarin er werkelijk iets met mij gebeurt? Als ik mij die momenten voor ogen haal, realiseer ik mij dat mijn instelling op dat moment een ontvankelijke is. Een moment waarin ik opensta voor de ontmoeting met de ander en bereid ben mijn kritische opstelling voor dat moment los te laten en mee te gaan in de woorden van de spreker, mij in te leven in zijn of haar verhaal. Maar die bereidheid is niet vanzelfsprekend. Ik herinner mij dat er decennia geleden veel nadruk lag op 'je openstellen' en willen luisteren. In liederen die in die tijd werden gezongen ging het vaak over onvoorwaardelijke overgave, afhankelijkheid, je openstellen. Of, zoals Guido Gezelle

het poëtisch verwoordde en waaraan ik de titel van dit artikel heb ontleend: “Als de ziele luistert”³. Maar met die ‘overgave’ luister ik niet (meer) zo vaak. En er wordt ook niet meer zoveel aandacht aan besteed. Dat is natuurlijk niet zonder goede reden. Een van de redenen is dat de ‘onvoorwaardelijke overgave’ uit die tijd voor velen steeds gericht was op (de persoon van) de apostel. Dat was problematisch en is dan ook terecht losgelaten.

Een andere belangrijke reden is dat in de hele maatschappij sterker de nadruk op onafhankelijkheid is komen te liggen en dit heeft de genoemde ontwikkeling in het Apostolisch Genootschap veroorzaakt of in elk geval versterkt. De vraag die ik aan de orde wil stellen is of met het terecht loslaten van de op de apostel gerichte afhankelijkheid, het besef van afhankelijkheid als zodanig is losgelaten. Want op wie of wat zou je dan die afhankelijkheid kunnen richten? En als het begrip afhankelijkheid min of meer is losgelaten, missen we dan iets essentieels?

Een lange inleiding om uit te komen bij het punt waar het mij om begonnen is: afhankelijkheid en daarop gebaseerd een houding van ontvankelijkheid. Het gaat mij om de vraag in hoeverre ik het besef van afhankelijkheid nodig heb om tot religieus beleven te komen en werkelijk te kunnen voelen dat ik deel ben van het ondeelbare geheel en om te onderzoeken of ik daarvoor wellicht een (te?) onafhankelijke houding zal moeten prijsgeven.

Om een antwoord te vinden op deze vraag zal ik allereerst nog iets uitgebreider schetsen hoe de afhankelijkheid en ontvankelijkheid decennia geleden prominent een rol speelde in het genootschap en hoe dit geleidelijk aan verdween. Vervolgens zal ik ingaan op een boek van Paul van Tongeren met de titel *Dankbaar, denken over danken na de dood van God*⁴. In dit boek vond ik namelijk een opvallende gelijkenis met het bovengenoemde onderwerp. Van Tongeren probeert antwoord te vinden op de vraag hoe je dankbaar kunt zijn (voor zover die dankbaarheid niet direct gericht is op iemand die je ergens voor kunt bedanken), als je geen God (meer) hebt om die dankbaarheid te adresseren. Ontvankelijkheid, het besef dat dingen je gegeven worden, blijkt essentieel te zijn. Daarmee zal ik een stap maken naar het denken van Martin Buber die uitlegt hoe een werkelijke ontmoeting met de ander een andere houding vraagt dan die waarmee wij in het dagelijks leven waarnemen en ervaren. Ten slotte zal ik terugkeren bij de vraag of een diepgaander besef van afhankelijkheid en een ontvankelijker houding leidt tot een grotere kans op momenten waarop je bezieling ervaart in het besef werkelijk verbonden te zijn met dat wat buiten jezelf is.

Afhankelijkheid

Als je bladert in de muziekbundels of weekbrieven van enkele decennia geleden, wordt duidelijk dat afhankelijkheid een belangrijk thema was. “Schoner nog dan ooit tevoren, groter in afhankelijkheid”⁵, stond bijvoorbeeld in een van de liederen. Afhankelijkheid was niet iets om je voor te schamen, het was nastrevenswaardig. En noodzakelijk: “Ik denk aan U, ik leef met U en altijd zal ’t zo zijn, want zonder U als Levensbron ben ik wankel en zo klein”.⁶

---

³ Guido Gezelle, *Driemaal XXXIII Kleengedichtjes*, 1859.

⁴ Paul van Tongeren, *Dankbaar, denken over danken na de dood van God*. Klement 2015.

⁵ Lied nr 71, Zangkoorliederen 1983.

⁶ Lied nr 108, Zangkoorliederen 1983.

Een afhankelijke opstelling van apostolischen ten opzichte van de apostel bleek niet alleen uit deze liedteksten en bijvoorbeeld weekbrieven uit die tijd, maar zullen velen zich ook goed kunnen herinneren. De apostel was de leidsman, de belangrijkste persoon in je leven, gaf raad en ging voor op het levenspad dat gevolgd werd. Apostolischen hadden het gevoel de apostel nodig te hebben als middelpunt en richtpunt in hun leven. Het is een herinnering die, om een understatement te gebruiken, vaak wat ongemakkelijk voelt, omdat het in onze huidige opvattingen welhaast ondenkbaar is om je zo afhankelijk op te stellen.

Uit deze afhankelijke opstelling volgde een open, een ontvankelijke bereidheid om te luisteren naar 'het woord' en dit ter harte te nemen. "Uit Uw mond Apostel, komt voor mij het levenswoord. Al wat God mij heeft te zeggen komt slechts uit Uw denken voort. 't Is de vraag of ik wil luisteren, leven naar Uw liefdesraad."⁷ Aan deze open, luisterende houding werd veel aandacht besteed. Ook dit aspect kwam terug in veel liederen, werd opgenomen in de persoonlijke melding voor aanvang van de dienst, en was regelmatig een (sub)thema tijdens de dienst.

Geleidelijk zijn beide thema's, zowel de afhankelijkheid als de ontvankelijkheid uit ons gezichtsveld verdwenen. De apostel nam een minder centrale plaats in, verdween uit de liedteksten, apostolischen zochten steeds meer hun eigen weg in het leven. Het is een positieve en krachtige ontwikkeling van hulpzoekende apostolischen naar bewust levende apostolischen die verantwoordelijkheid nemen voor eigen keuzes. Dat deze ontwikkeling ook gevolgen heeft voor de ontvankelijke opstelling spreekt eigenlijk vanzelf. Dit aspect komt in liederen bijna niet meer voor, en is in mijn beleving ook niet of nauwelijks terugkomend thema meer tijdens diensten. Het bijna vanzelfsprekende openstellen, ontvankelijkheid heeft plaatsgemaakt voor een weliswaar bereidwillig luisteren, maar hetgeen ik beleef moet wel door een filter van mijn eigen ideeën, meningen en opvattingen. Een filter dat ook nog eens gekleurd wordt door een 'kosten-batenanalyse' waarin ik mij afvraag of de moeite die ik doe om deel te nemen mij voldoende zal opleveren (*what's in it for me*). Maakt deze opstelling het moeilijker om bij een werkelijk beleven te kunnen komen?

Het is, zoals al eerder opgemerkt, belangrijk om je te realiseren dat deze ontwikkeling parallel loopt met de maatschappelijke ontwikkeling naar toenemend individualisme. Alhoewel de grote afhankelijkheid ten opzichte van de apostel ons nu ongemakkelijk voorkomt, speelde dit in een tijd dat mensen in vergelijking met nu zich in het algemeen afhankelijker opstelden. Denk bijvoorbeeld aan de arts-patiëntrelatie, de verhouding tussen man en vrouw waarbij financiële afhankelijkheid van de vrouw ten opzichte van de man veelal de norm was, het vanzelfsprekende gezag van de directeur, de agent, en de leerkracht. Er heeft in het algemeen een ontwikkeling plaatsgevonden naar een grote waardering voor onafhankelijkheid. Mensen willen zelfstandig zijn en zekerheid hebben dat ze zo min mogelijk afhankelijk zullen worden van anderen.

Op zichzelf is dit geen verkeerde ontwikkeling. Ik herinner mij dat J.L. Slok over een lied waarin de tekst voorkwam "maak mij reiner, immer kleiner"⁸ heel kernachtig zei: "Maar dat wil ik helemaal niet, ik wil u juist groot maken". Een stimulerende uitspraak, gericht op persoonlijke groei. En toch. Anno 2021 realiseer ik mij ook dat ik nogal een grote voetafdruk heb die beslist kleiner moet worden. Een grotere bescheidenheid van de mens, en het besef hoe afhankelijk wij zijn, zou het aanzien

---

⁷ Lied 6, Zangkoorliederen 1983.

⁸ Lied nr 218, gemeenschappelijk te zingen liederen 1983.

van de aarde beslist verbeteren. Waar afhankelijkheid verwant lijkt aan zwakheid, lijkt onafhankelijkheid verwant aan kracht. Maar is die koppeling wel terecht? Zou je misschien juist door het besef van afhankelijkheid krachtig kunnen zijn? En hechten we niet te veel aan onafhankelijkheid, waardoor we iets zeer essentieels gaan missen? Hoe ga je om met het besef van kwetsbaarheid, van weten dat je de ander nodig hebt en dat de ander jou nodig heeft?

Want ik blijf een afhankelijk wezen. En ik weet dat ik juist in het besef van mijn afhankelijkheid en mijn kwetsbaarheid in mijn ziel geraakt kan worden door de liefdevolle tegemoetkoming van de ander. Zoals Ton Hagenbeek in 1977 op de opdrachtpagina van zijn proefschrift schreef:

“... de meest ingrijpende ontdekking aller tijden: ‘Ik kan het niet alleen’... ”⁹

Ik heb ervaren dat juist door overgave kostbare momenten kunnen ontstaan waarin ik me gezien voel. Maar ik besef ook goed dat ik zelf dit beleven in de weg kan staan, juist door mijn zelfstandigheid, mijn kritische blik en mijn eigenwijsheid. Zo kom ik bij de vraag hoe het mogelijk zou zijn om afhankelijkheid en ontvankelijkheid (weer) sterker te gaan beleven.

Dankbaarheid

In het boek *Dankbaar, denken over danken na de dood van God* onderzoekt Paul van Tongeren, filosoof en theoloog, of het nog mogelijk is dankbaar te zijn als er niet (meer) een God is om die dank aan te adresseren. Het gaat niet om die zaken waarvoor je een medemens hebt om te bedanken voor een bewezen dienst of gift. Maar om die dingen die je toekomen waar je niet direct iemand voor kunt danken. Lezend in dit boek werd ik getroffen door de sterke gelijkenis in de beschrijving van Van Tongeren over het begrip dankbaarheid en het hierboven beschreven onderwerp afhankelijkheid. Om die reden zal ik kort en voor zover van belang de grote lijn van zijn boek beschrijven.

Aan de hand van de tekst op geboortekaartjes illustreert Van Tongeren hoe het verdwijnen van het geloof in God in de laatste generaties van invloed is op de taal en wellicht ook op ons denken en voelen. Het eerste geboortekaartje, dat van hemzelf, vermeldde: “Met grote dankbaarheid ontvingen wij van God een zoon en broertje.” Toen Van Tongeren zelf vader werd, schreef hij: “Vol verwondering en blij, melden wij de geboorte van onze dochter.” De volgende generatie schreef: “Geboren” met vermelding van naam, tijdstip, gewicht en lengte. Van Tongeren stelt de vraag: als er geen God meer is waar je in gelooft en tot wie je je dank kunt richten, wat gebeurt er dan met het gevoel van ergens dankbaar voor zijn? “De ervaring van dankbaarheid verstomt als ze zich niet kan verwoorden. Is het misschien niet alleen de taal die ons in de steek laat, maar – daardoor – ook de ervaring zelf die we willen verwoorden?”¹⁰

Van Tongeren beschrijft de visie van verschillende filosofen door de eeuwen heen over het begrip dankbaarheid. Dankbaarheid wordt, ondanks relevante verschillen in opvatting vrijwel altijd gezien in het kader van rechtvaardigheid en een retributieve invulling van het begrip is leidend: er is een schenker die schenkt en er is iemand aan wie geschonken wordt. Daardoor is er een ongelijkheid ontstaan die moet worden

---

⁹ Hagenbeek, A. (1977). *Extracorporeal irradiation of the blood in a rat leukaemia model*. Delft: Meinema.

¹⁰ Paul van Tongeren, *Dankbaar, denken over danken na de dood van God*. Klement 2015. Pagina 11.

opgelost. De ontvanger zal iets moeten teruggeven om het evenwicht te herstellen en doet dit door zijn dankbaarheid te uiten in een vorm die past bij hetgeen is geschonken. Op deze manier beschouwd kan dankbaarheid als een onaangename verplichting voelen en een gevoel van inferioriteit opleveren. Dat maakt dankbaarheid tot een ingewikkeld begrip, omdat tegelijkertijd oprechte dankbaarheid het karakter heeft van vrijwilligheid, zonder de verwachting dat 'met gelijke munt moet worden terugbetaald'.

Het retributieve schema is ook herkenbaar in het christelijk denken waarin de dank wordt opgedragen aan God. En ziedaar het probleem wanneer God uit het denken verdwijnt. Van Tongeren zoekt naar een zienswijze die, anders dan in het retributieve schema de beleving van dankbaarheid ook zonder geloof in God mogelijk maakt. Hij beschrijft daarvoor de verbeelding van de drie gratiën. De gratiën zijn de dochters van Zeus en Eurynome en verbeelden de schoonheid, vreugde en geluk. Schoonheid die je waarneemt, vreugde die je voelt als je iets ontvangt en de vreugde die je uitstraalt als het je goed gaat. De gratiën staan voor dat waarvoor je dankbaar bent en voor de dankbaarheid waarmee je dat ontvangt of geniet. Juist omdat er drie gratiën zijn, komt deze verbeelding van dankbaarheid los uit het retributieve schema. Er is een schenkende, een dankbare én een ontvangende figuur. Dit ontvangen noemt Van Tongeren de mogelijksvoorwaarde voor dankbaarheid. Zonder ontvangen is het niet mogelijk om te schenken en zonder ontvangen ontstaat geen dankbaarheid.¹¹ De drie gratiën zijn van elkaar afhankelijk en het kunnen ontvangen – de ontvankelijkheid – is in deze drie-eenheid de essentiële schakel om los te komen uit de retributieve vorm van dankbaarheid.

De voorstelling van de gratiën als symbool voor dankbaarheid maakt het mogelijk om dankbaar te zijn zonder die dankbaarheid te kunnen (of moeten) adresseren aan de schenker. Dankbaarheid ontstaat door de gave in ontvangst te nemen en kan en zal blijken uit de wijze waarop met hetgeen geschonken is, wordt omgegaan.

Dialogisch leven

Van Tongeren noemde het kunnen ontvangen een mogelijksvoorwaarde voor schenken en danken. Deze ontvankelijkheid komt ook naar voren in het denken van Martin Buber, die leefde van 1878 tot 1965. Hij was een joodse godsdienstfilosoof. In 1923 verscheen het boek *Ich und Du*, in het Nederlands in 2016 opnieuw vertaald door Marianne Storm als *Ik en Jij*¹². Buber onderscheidt twee verschillende grondhoudingen van de mens ten opzichte van de wereld en mensen om hem of haar heen. Deze grondhoudingen geeft hij de woordparen: 'ik-het' en 'ik-jij'. Deze woordparen horen bij elkaar en vormen ieder één van de grondhoudingen. Beide grondhoudingen kunnen zowel op een voorwerp als op een persoon betrekking hebben. In de Ik-het-grondhouding neemt het 'ik' een object of persoon waar en onderscheidt kenmerken, heeft daar opvattingen over, krijgt er wellicht gevoelens bij. Maar 'het' blijft fundamenteel gescheiden van het 'ik'. Het 'ik' heeft vooroordelen en verwachtingen van 'het', over de functie die 'het' voor mij kan hebben. Voor het 'ik' draait het om het behalen van doelen of het uitkomen van verwachtingen, en het ik benadert mensen en objecten actief vanuit dit perspectief. De grondhouding 'ik-jij' daarentegen gaat over relatie. Het 'ik' treedt de ander of het andere (jij) tegemoet als een totaliteit en niet als een optelsom van eigenschappen. Het 'jij' treedt in ontmoeting met 'ik'. Daarin

---

¹¹ Paul van Tongeren, Hoofdstuk 8

¹² Martin Buber *Ich und Du*, Guetersloher Verlagshaus 1923, Martin Buber, *Ik en jij*, vertaald door Marianne Storm, Bijleveld, Uitgeverij 2020.

spelen verwachtingen en doelen die het 'ik' heeft van het 'jij' geen rol, omdat de relatie daarmee niet eens tot stand kan komen. Het 'ik' moet er open voor staan om aangesproken te kunnen worden. Door verwachtingen is er sturing van het 'ik' met betrekking tot de relatie.

Bijvoorbeeld als ik verwacht aangesproken te worden door iets wat een spreker gaat zeggen. Dan luister ik, afwachtend tot ik geïnspireerd word, als dat is wat ik verwacht dat de spreker tot stand brengt en als dat mijn doel is met het luisteren. Ondertussen mis ik juist de signalen dat ik word aangesproken omdat ik te veel bezig ben met mezelf en wat ik vind van de spreker en het gesprokene. Als ik me overgeef aan het moment kan het juist zo zijn dat ik word aangesproken door iets onverwachts. Als ik kritisch zou zijn zou ik het gesprokene misschien onzin vinden, maar omdat ik daar niet mee bezig ben kan ik wel geraakt worden. Een verwachting is ergens op gericht. Daardoor mis ik alles waar ik niet op gericht ben en ga ik voorbij aan de mogelijkheid aangesproken te worden door een andere jij.

“Zoals een melodie niet is samengesteld uit tonen, een vers niet uit woorden, een zuil niet uit lijnen - men moet eraan rukken en trekken om van de eenheid een veelheid te maken - zo is het ook met de mens tot wie ik Jij zeg. Ik kan de kleur van zijn haar of de kleur van zijn taal of de kleur van zijn goedheid uit hem halen, ik moet het telkens weer, maar dan is hij al niet meer Jij. Zoals het gebed niet in de tijd is, maar de tijd in het gebed, het offer niet in de ruimte, maar de ruimte in het offer - wie de verhouding omkeert, heft de werkelijkheid op - zo ook tref ik de mens, tot wie ik Jij zeg, niet aan in een ooit of een ergens. Ik kan hem erin plaats, ik moet dat telkens weer, maar alleen nog als een Hij of een Zij, een Het, niet meer als mijn Jij... Relatie kan bestaan, ook als de mens tot wie ik Jij zeg, het in zijn ervaring niet merkt... Hier krijgt bedrog geen kans: hier staat de wieg van het werkelijke leven.”¹³

Buber omschrijft op poëtische wijze hoe de ontmoeting tot stand komt. Het is uit genade, maar door zoeken wordt het niet gevonden. Het is een daad van heel mijn wezen waarin het 'jij' 'mij' ontmoet. Relatie is gekozen worden en kiezen, passiviteit en activiteit ineen.¹⁴

“Het grondwoord Ik-Jij kan slechts met het gehele wezen worden gesproken. Het samenvoegen en versmelten tot het gehele wezen kan nooit door mij, kan nooit zonder mij geschieden. Ik word aan het Jij; Ik wordend spreek ik Jij. Alle werkelijke leven is ontmoeting”.¹⁵

De grondhouding Ik-het is volgens Buber noodzakelijk in de verhouding tot de wereld. Het risico is alleen dat de mens genoeg neemt met Ik-het, terwijl dat niet genoeg is. Mensen kunnen praten, kennis opdoen, ervaren en toch bij dat alles de ontmoeting missen doordat de werelden gescheiden blijven. Terwijl juist de werkelijke ontmoeting is waar mensen behoefte aan hebben.

Ontvankelijkheid

De ervaring van de grondhouding 'ik-jij' zoals door Buber is omschreven is niet door hem bedacht, maar bestaat al zolang de mens bestaat. In een tekst over Eckhart, een

---

¹³ Martin Buber, Ik en Jij, p. 13-14.

¹⁴ P. 16

¹⁵ P. 16-17

laatmiddeleeuwse mysticus, geeft C.O. Jellema twee voorbeelden waarin dezelfde grondhouding herkenbaar is.¹⁶ Een van Eckhart zelf en een van Keiji Nishitani, een Japanse filosoof. Eckhart probeert in een van zijn preken, rond het jaar 1325, uit te leggen wat de zin en diepere betekenis is van wat hij wil zeggen.

“Die vergelijking betreft mijn oog en een stuk hout. Sla ik mijn oog op, dan is het een oog; sluit ik het, dan is het hetzelfde oog. Het kijken voegt aan het stuk hout niets toe en haalt er niets af. Nu moeten jullie heel goed opletten! Gebeurt het echter dat mijn oog één en enkelvoudig is in zichzelf en wordt geopend en met een blik gericht op een stuk hout, dan blijven ze ieder voor zich wat ze zijn, en toch worden ze in de werkzaamheid van het kijken zo één, dat je naar waarheid zou kunnen zeggen: ooghout, en het stuk hout is in mijn oog.”

Mensen nemen de wereld waar vanuit het eigen ego en positioneren zich tegenover de dingen die ze waarnemen. Daardoor blijft het zelf en de dingen die worden waargenomen fundamenteel van elkaar gescheiden. Nishitani schrijft in *Religion and nothingness*¹⁷ dat we zelden in staat zijn onze aandacht zo te richten op dingen dat we daar volledig in opgaan en gelijk worden aan de dingen waar we naar kijken, zodat we niet in aanraking komen met de werkelijkheid van die dingen.

Het is niet eenvoudig om te omschrijven hoe je dit doet, dialogisch leven. Er is hooguit een enkele aanwijzing: met aandacht kijken of luisteren, waarnemen. Dat is een begrip waar we ons in elk geval wel iets bij kunnen voorstellen. Het vergt concentratie. Niet gericht op mijzelf, maar juist op de ander. Het vraagt de bereidheid om in elk geval voor het moment van waarnemen mijn gedachten, opvattingen, meningen en (voor)oordelen los te laten om mij mee te laten nemen door datgene wat er zich voor mij afspeelt. Want zolang ik mijn eigenheid voorop laat staan is dit een sta-in-de-weg om mij werkelijk te kunnen richten op wat daar voorbij ligt.

In een ontmoeting, of dit nu een eredienst betreft of een andere gelegenheid, verlang ik ernaar dat er iets kan ontstaan dat me het gevoel geeft opgetild te worden en deel uit te maken van wat er om mij heen gebeurt. Maar ik begin mij steeds meer te realiseren dat ik, als luisteraar, daar mijn best voor zal moeten doen. Dat ik mij, als ik dat wil bereiken, werkelijk moet openstellen voor de ontmoeting met de ander. Daarmee wil ik niet beweren dat je geen kritiek zou mogen hebben en niet zelf zou moeten nadenken over de wereld waarbij je betrokken bent. Maar het moet mogelijk zijn om de momenten van kritisch beschouwen beter af te wisselen met momenten van onbevangen luisteren en van werkelijke ontmoeting. Omdat met alleen kritisch beschouwen de werkelijke ontmoeting wellicht uitblijft. En natuurlijk is het ook zo dat er van de kant van de spreker, schrijver of kunstenaar alles gedaan moet worden om boeiend te zijn, en vormen of rituelen te zoeken die een ontmoeting mogelijk maken. Dat is nodig, maar het is niet genoeg. Het is ook noodzakelijk dat ik als luisteraar een houding tracht te vinden waardoor die ontmoeting kan gebeuren. Dat is het aspect waar ik aandacht voor vraag.

Het gaat om een combinatie van activiteit én passiviteit. Actief luisteren, meedenken, aandachtig volgen, én passief, in die zin dat je je verwachtingen en ideeën tijdelijk parkeert en openstaat voor wat er dan kan ontstaan. Dat is soms lastig omdat je, in elk

---

¹⁶ C.O. Jellema, Een wet tegen afbakeningen, De Revisor. Jaargang 27.
https://www.dbnl.org/tekst/rev002200001_01/rev002200001_01_0017.php

¹⁷ Keiji Nishitani, *Religion and Nothingness*, University of California Press, 1983.

geval voor een moment, iets van je onafhankelijkheid zult moeten prijsgeven, maar het is ook spannend en het prikkelt de nieuwsgierigheid. Shakespeare beschreef beeldend hoe het publiek noodzakelijk mee moet met de acteurs en groter moet denken zodat dat wat zij uitbeelden ook kan ontstaan. De acteurs doen hun best wel. Maar om het spel tot leven te brengen zijn ze afhankelijk van de toehoorders.

HET LEVEN VAN HENRY DE VIJFDE – W. Shakespeare¹⁸

Proloog

KOOR O, dat een Muze van vuur een dag geeft aan
De helste hemel van verbeeldingskracht,
Een land als podium, prinses acteurs
En vorsten om het schouwspel aan te zien!
Dan zou Harry, strijdlustig, als zichzelf,
De rol van Mars aannemen; aan zijn voet,
Gesnoerd als honden, honger, zwaard en vuur
Bukken voor arbeid. Maar allen, excuseer
De botte zielen die hebben gewaagd
Op deze houten steiger zoiets groots
Te laten zien. Houdt deze cockpit wel
De wijde Franse grond? Hoe proppen wij
In deze Houten O¹⁹ de helmen die
De lucht beangstigden bij Agincourt?
Vergeef *ons*! Want één houderig figuur
Vervult op deze plek wel een miljoen.
En laat *ons*, fracties, van dit tafereel,
Met *uw* verbeeldingskrachten aan het werk.
Stelt *u* zich voor dat deze muren nu
De grenzen van twee koninkrijken zijn,
Waarvan de rotspartijen, botsend ruw,
Gescheiden worden door de oceaan.
Vervang *ons* falen met *uw* hersenwerk:
Verdeel in duizend stukken één persoon
En maak imaginaire superkracht.
Denk dat *u* paarden ziet als *wij* ze noemen,
Hun trotse hoeven borend in de zachte grond.
Uw zicht geeft onze koning nu zijn kroon,
Draagt hem van hier naar daar, springt hem door tijd,
Verwerkt een jarenlange bezigheid
In slechts één ronde van de klok; en hiervoor
Ben ik van deze historie het koor,
Dat proloog-achtig mild geduld bestel
In *uw* oordeel en aandacht voor *ons* spel.

---

¹⁸ Henry V, Act 1 Prologue, William Shakespeare,
<https://www.sparknotes.com/nofear/shakespeare/henryv/page 2/>

Vertaling: Katinka Tiemersma

¹⁹ Directe verwijzing naar Shakespeare's Globe waar de première van *Henry V* plaatsvond.

© Ingrid Meester

Email: Ingrid.Meester@gmail.com

Ingrid Meester (1970) is enige tijd werkzaam geweest als logopedist en leerkracht in het basisonderwijs. Daarna heeft zij rechten gestudeerd in Tilburg en tegenwoordig geeft ze muziekonderwijs. Zij is geïnteresseerd in filosofie. Ze maakt sinds enkele jaren deel uit van Quo Vadis, een gespreksgroep van filosofie-liefhebbers, en is lid van de commissie Zingeving. Ze heeft bijdragen geleverd aan de boekjes Grondslagen in perspectief en Zingeving in perspectief uitgegeven door het Apostolisch Genootschap.